

A TÖRTÉNELMI NARRATÍVA KÄTHE RECHEIS' *GEH HEIM UND VERGISS ALLES*" (1980) C. REGÉNYÉBEN

THE HISTORICAL NARRATIVE IN KÄTHE RECHEIS'S NOVEL „*GEH HEIM UND VERGISS ALLES*”(1980)

Lipóczi Csabai Sarolta
Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar

Keywords:

Historical storytelling
Authobiographie
Austrian novelist
Novel for youth

Article history:

Received 30. Nov. 2015
Revised 28. Januar 2016
Accepted 28. Febr. 2016

Összefoglaló

Käthe Recheis osztrák író (1928 – 2015) „*Das Schattennetz*”¹ (1964) c. regénye tisztázó, felvilágosító, társadalmi önreflexiós folyamatok elindítója volt a 2. világháború utáni osztrák irodalomban. Dolgozatomban a regény betiltás után átdolgozott „*Geh heim und vergiss alles*”² (1980) c. változata alapján a történelmi események

elbeszélésének sajátosságait vizsgálom a történelmi regények változásának kontextusában. Az alkalmazott megközelítések [1] célja a történelmi narrativa értelmezése – beleértve a kulturális emlékezés lehetőségeinek felmérését - Käthe Recheis regényírói művészetében egy történelmi tárgyú, az ifjúság részére megjelentetett regénye alapján.

Abstract

The novel „*Das Schattennetz*” (1964) by Käthe Recheis, Austrian novelist (1928 – 2015) was an inspiration of clarifying, enlightening social self-reflexion procedures after WW II in Austria. In my study I analyze the characteristics of historical storytelling based on the revised version of the novel „*Geh heim und vergiss alles*” (1980) in context of the changing of the historical novels. The aim of the applied aspects is to introduce the historical narrative and the cultural remembering in Käthe Recheis's youth novel with a historical topic.

1 Előszó

A közelmúlt történelmének ábrázolása a német nyelvterület gyermek- és ifjúsági irodalmának egyik jelentős területe. Käthe Recheis író – akinek életműve az elmúlt évben lezárult - két jelentős regénnyel járult hozzá Ausztriában e műfaj fejlődéséhez. Az eredetileg „*Das Schattennetz*” (1964) címen megjelent, a 2. világháború végén játszódó magyar vonatkozásokat is tartalmazó regénye egyrészt a társadalmi önvizsgálatot erősítette, másrészt megőriz egy autobiográfiai jellegű eseményt a kulturális emlékezet részére.

Az író más jelentős, történelmi narratívát feldolgozó műve, a „*Lena. Unser Dorf und der Krieg*” (1984) az irodalmi kánon részét képezi Ausztriában. Mindkét regényt az egész német nyelvterület gyermek- és ifjúsági irodalmi recepciója és irodalomelméleti kutatása az osztrák irodalom jelentős alkotásainak tekinti. Jelen dolgozat pedig érdemesnek tartja a regény részvételét a történelmi regény átalakulásának jelenkorban zajló vitájában.

¹ A regénycímet, illetve a regényekből, írói nyilatkozatokból idézett részeket e tanulmány írója fordította.
Käthe Recheis: *Das Schattennetz*. Wien: Herder Verlag, 1964 (Magyarul: *Az árnyékháló*)

² Käthe Recheis: *Geh heim und vergiss alles*. Deutscher Taschenbuch Verlag Wien, 1980. (Magyarul: *Menj haza és felejts el mindent*)

Dolgozatomban a több jelentős díjjal (az Osztrák Gyermekek- és Ifjúsági Irodalom Nagydíja, Adalbert-Stifter Díj, a Tudomány és Művészet Érdemkeresztje díjjal) kitüntetett írónőnek a betiltott „*Das Schattennetz*” c. műve átdolgozásaként megjelent „*Geh heim und vergiss alles*” (1980) c. regényét vizsgálom a történelmi narratíva és az emlékezési kultúra aspektusából.

2 A közelmúlt történelmi eseményeit ábrázoló regények a német nyelvű ifjúsági irodalomban

Az elemzett regényt a német nyelvű országokban az irodalomkutatás a fenti fejezetcímekben megnevezett regényműfajhoz sorolja. [Dahrendorf 97, 201] E regényforma valójában a történelmi regény egy leszármazottja, amelynek egy jelentős tematikai csoportja a 2. világháború valamely aspektusának ábrázolásával foglalkozik. E regények között is nagy számban találhatunk az írói önéletrajzból, azon belül is az írói fiataalkorból építkező regényeket, amelyek „a gyermekkor regényei” elnevezést is viselhetik. (Seibert 2008, 102) Kiemelendő e regénytípus esetében annak intergenerációs kapcsolatokban valamint az emlékezetpolitikában betöltött szerepe. (Ewers 2006, 110) A közelmúlt történelmének ábrázolása az irodalomban egyre gyakrabban szerepel nemzetközi konferenciák témájaként. (Lipóczi 2011, 98)

3 A regény és az önéletrajzi elemek

Dolgozatomban elsőként a történelmi téma e regényben feldolgozott változatával és az önéletrajzi elemek viszonyával foglalkozom. Ennek során párhuzamosan vizsgálom a regény tartalmát és az írói életrajzi elemeket. Megállapítható, hogy az életrajzi elemek az író által készített visszaemlékező feljegyzésekben teljes összhangban vannak a regény tartalmával. A visszaemlékezésekből a regény tartalmi összefoglalójának kiegészítéseként idézünk.

A regény első, a kiadása után rögtön betiltott változata alsó Alsó-Ausztriába, Hörschingbe vezeti az olvasót, ahol az író és családja lakott. A 2. világháború végén ebben a faluban kerestek menedéket az amerikaiak által felszabadított Mauthausen melletti titkos fogolytáborból kiszabadult magyar, lengyel és más nemzetiségű foglyok. (Käthe Recheis: *Geh heim...*, 6.p.)

„Sokan közülük halálos betegek voltak, váltólázban feküdtek az utakon, pajtákbán, parasztházak udvarán. Apám önkéntes segítőkből szükségkórházat rendezett be egy barakktáborban, ahol a magyar orvosokkal, a faluból jött önkéntes ápolókkal és két lányával együtt ápolta a betegeket. 17 évesen én voltam a legfiatalabb ápoló.” (Idézet az író kézirataiból.)

Az ápolók megtapasztalták a testileg és lelkileg meggyötört emberek elutasítást és bizalmatlanságot tanúsító viselkedését németül beszélő segítőikkel szemben. Folyamatosan kialakultak azonban az emberi kapcsolatok a lefogyott, kiéhezett, felszabadult, többségükben magyar nemzetiségű egykori foglyok – akiket a regényből egyenként is megismerhet az olvasó - és értük életük kockáztatásával is áldozatot vállaló - osztrák és magyar - ápolóik között. (Käthe Recheis: *Geh heim...* 7-110.p.)

A gyorsan elfogyott gyógyszerek pótlására a tábor szervező orvos elutasítást kapott az US-ellenőrzés alatt levő hörschingi terület parancsnokától, egy osztrák származású amerikai zsidó katonától, mondván, Ausztria 'nem bánt megfélelően' a zsidó lakossággal a háborúban, ahol egész családját megölték. A már halálos betegként felszabadított foglyok gyógyulásában nem hisz. Ezért nem segít német ajkú ápolóiknak, bár megvannak hozzá a feltételek. (*Geh heim...*, 83-85.p.)

A tábor alapító orvos 17 éves lánya apja tiltása ellenére felkeresi az amerikai parancsnokot. [5] Érvelés és vita után megkapja a kért gyógyszereket. Erre az időpontra azonban a család tagjai elkapják a betegektől a váltólázát, amelybe Käthe Recheis apja szívgyengesége miatt belehal. Käthe Recheis fiatal, szíve erős, így meggyógyul a fertőző betegségből. A regény utolsó oldalain a meggyógyult betegek elhagyják a kórházat és elindulnak életük új állomása felé. (Käthe Recheis: *Geh heim ...* 103-110. p.)

A műbe nem került bele az írói visszaemlékezés azon dokumentációs háttere, amely szerint a meggyógyult betegek közül többen részt vettek Dr. Hans Recheis temetésén 1945. június 12-én

és egyikük, Dr. Földes Pál magyar orvos gyászbeszédében felidézte a tábor alapító osztrák orvos és családja emberi nagyságát, hősiességét.³

4 A történelmi kontextus

Käthe Recheis regényét saját élettörténete alapján írta, amelyet a háború végén feljegyzett. Regényének történelmi háttérét dokumentumok őrzik. Ezek közül idézünk néhányat, amelyekre Wolfgang Quatinger múzeumigazgató - Ebensee, Museum für Zeitgeschichte - cikkében utal (Quatinger 2013, 48).

Käthe Recheis regényében kitér arra, hogy emlékszik a háború utolsó hónapjaiban faluja, Hörsching mellett elvonult zsidó foglyok menetére. Ennek történelmi megfelelője a magyar zsidók halotti menete, amelynek során a háború utolsó hónapjaiban kb. 60 000 magyar zsidó foglyot hajtottak át Ausztrián Mauthausenig. (Quatinger 2013, 48)

A Recheis doktor és orvostársai által gondozásba vett betegek egy része a mauthauseni koncentrációs tábor, az ebensee-i valamint az 1944. december végén Gunskirchenben felállított „Waldwerke/Wels II. Notbehelfsheimbau” barakktábor felszabadított foglyai voltak. (Quatinger 2013, u.o.) A tábor amerikai katonák szabadították fel. A foglyok legyengült állapotban voltak, de a hivatalos szervek nem törődtek az ellátásukkal, gyógyításukkal, így azok nem jutottak messzire. Kiszaladtak a szögesdróttal körülvett táborból, és elesetek az út szélén. Dr. Hans Recheis és orvos társai elszállították őket a szükségkórházba. (Quatinger 2013. uo.)

A regényben szereplő US-Tábori Egészségügyi Egység parancsnoka, aki Käthe Recheis apja megkeresésére megtagadta a magánkórház támogatását gyógyszerekkel és élelemmel, Salomon Rosenfield zsidó orvos volt. (Idézi: Wexberg 2013, 49)

5 Viták keresztüztüében

A regény megjelenése után a kritikusok több váddal is illeték az írónőt. Kifogásolták, hogy történelmietlenül járt el, amikor regényében elhagyta a történelmi tényeket és egy „bárho” játszódó, fikció alapúnak tűnő eseménysort írt le, annak ellenére, hogy a leírtak mögött bizonyíthatóan valós események álltak. Ismeretes azonban, hogy ez az eljárás igen gyakori a történelmi regényekben. A történelmi események irodalmi ábrázolásának éppen ez az egyik lehetősége. Az „oral history”-ra is emlékeztető egyes szám első személyű elbeszélés pedig személyes jellegűvé teszi a történeteket.⁴

Az antiszemitizmus vádja sem kerülte el Käthe Recheist az osztrák zsidó származású szereplő, az amerikai parancsnok negatív figurája miatt. Ezért be is tiltották a regényt, ami egy átdolgozás után új címmel jelent meg és finomabb benne a családtagjait gyászoló amerikai parancsnokkal folytatott párbeszéd leírása. (Käthe Recheis:Geh heim, 81-85 p.)

Több ausztriai kritikus vitatta a múlttal való szembenézés létjogosultságát az ifjúsági irodalomban. A kultúr- és irodalomtörténészek azonban felismerték a regény értékeit, jelentőségét és Käthe Recheis magas irodalmi kitüntetések és sok méltatást kapott. Elsőként Friedrich Heer kultúrtörténész emelte ki a regény történelmi háttérének érzékletes rajzát megalkotó írói érdemeket (Heer 1964, 108). Heidi Lexe a kor problémáinak nyílt ábrázolását méltatta. (Lexe 2013, 107) Ernst Seibert pedig a háborús gyermek- és ifjúkor-történet kettős címzettségű műfajának alkalmazását tartotta kiemelkedő jelentőségűnek. (Seibert 2008,98)

³ A gyászbeszéd egy fénymásolt példányát az írónő - a vele készített interjú során - e cikk szerzőjének ajándékozta.

⁴ Käthe Recheis a regényben Christine néven szerepel. A regénybeli orvos Dr. Hans Recheis, az írónő apja.

Az író 80. születésnapján irodalomtörténészek, történészek, kiadói szakemberek tudományos konferencián elemezték életművét. Ennek eredménye a *„Der genaue Blick. Weltbild und Menschenbild im Werk von Käthe Recheis”* c. kötet (Lexe, Wexberg 2013). Ezek közül kiemeljük Heidi Lexe írását, aki ráirányítja az olvasó figyelmét arra, hogy Käthe Recheis egyéni élményeit irodalmi művekben dolgozta fel és ezáltal átláthatóvá tette azok szociális és politikai összefüggéseit. (Lexe 2013, 106)

6 A történelmi narratíva Käthe Recheis regényében

A regényműfaj változásai a történelmi narratívát tartalmazó regényt is átalakítják. „A műfajt megalkotó formateremtő elvek alapvető változásai összefüggenek a nem történelmi narratíva immár nyolc-kilenc évtizede tartó forradalmaival. Az eltűnt idő és én keresése a történelmi tematikában is szembesül a térben és időben történtek egyetlen szálra való fölfűzésének lehetetlenségével, a dolgok elbeszélhetetlenségével, a linearitást fölváltó bonyolult felületek meghökkentő újszerűségével.” (Olasz 2005)

Käthe Recheis regénye autobiográfiai jellegű, így az autobiográfiai regények bizonyos sajátosságait is mutatja. A központi elbeszélői perspektívát és a tartalmi összefüggéseket erősítő konstrukciót alkalmazza. Az írói és kiadói szándék, amely alapján a regény a fiatal olvasóknak ajánlott, ezzel mindenképpen összhangban van, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a fiataloknak szóló regényben nem mehet végbe a regényműfaj átalakulása. Ez a mű a regény metamorfózisában úgy vesz részt, hogy nem nevezi meg a történelmi eseményeket, és a szereplőket sem heroizálja. E sajátosságok gyakran megtalálhatók a közelmúlt történelmét ábrázoló regényekben.

A főszereplőt nem hősként ábrázolja, hanem egy olyan fiatal lányként, aki orvos apjától az önfeláldozás legszebb példáit látta és a családi indíttatás következtében korán el tudott igazodni a háborús propaganda világában is. Mivel az író saját magát is megrajzolta a főszereplő, Christine alakjában, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az írói biográfiát, amelyben az írónőt sok esetben láthatjuk az elesettek védelmezőjének saját erejéből vagy akár a törvények segítségével, de mindenképpen elhivatottságból. Így vállalja fel Christine – apja tiltása ellenére – a tábor orvosainak és betegeinek képviselését az amerikai fennhatóságnál és szembesül azokkal a történelmi-politikai kérdésekkel, amelyek a 2. világháború kapcsán Ausztriában a múlttal való szembenézés legalapvetőbb kérdéseit jelentették.

Az író leírja mindazt, amit „Christine” megtapasztal. Leírásai élőkkel, holtakkal, betegekkel kapcsolatban nagyfokú érzékenységet mutatnak, de mentesek a tragikus helyzet okozóinak kritikájától is. A költői leírások mellett tényfeltárással találkozunk, ami a realista regény sajátja.

A regény recepciója természetesen megtörténhet az írói biográfia nélkül is. Annak ismeretében azonban mindenképpen egy történelmi folyamat játszódik le a szemünk előtt. A regényben leírtak és a múzeumi, levéltári és szakirodalmi adatok kiegészítik egymást. A szerzői biográfia és a regény cselekményének egybeeső pontjai miatt önéletrajzi ihletésű regénnyel van dolgunk. A regényt azonban nem az teszi értékessé, hogy cselekménye megtörtént-e vagy nem, hiszen egy fiktív történet is eredményezhet értékes regényt. A modern irodalomtudomány nem az életrajzi elemeket, hanem a narrációt vizsgálja.

Käthe Recheis regényét tehát az önéletrajzi mivoltától függetlenül és azzal együtt is vizsgálhatjuk. A regény valósága felől közelítve ezáltal a történelmi háttér, önéletrajzi ihletés, narráció, emlékezés voltak kulcsszavaink.

7 Az emlékezési kultúra kontextusában

A 2. világháború okozta traumák feldolgozása az osztrák irodalomban napjainkban is tart. Közben a kultúratudományok új paradigmákat hoztak létre az emlékezés fogalmához kapcsolva, leírták az emlékezet különböző típusait és megfogalmazták az emlékezési kultúra működését. [Lásd: Jan Assmann: A kulturális emlékezet 1999, 11-333]

Jan Assmann idézett könyvének bevezetőjében három tényezővel indokolja az emlékezet-felejtés témakörének központi kérdéssé válását a társadalomban: az elektronikus médiumok megjelenése következtében felerősödő kulturális forradalommal, a múlt továbbélésével az emlékezés és a kommentáló feldolgozás tárgyaként, valamint azzal, hogy az elmúlt negyven esztendő – a 2. világháborútól Assmann könyvének megjelenéséig számítva – „korszakos küszöb a kollektív emlékezésben: az eleven emlékezés megfakulásával és a kulturális emlékezés formáinak megkérdőjelezésével jár.” (Assmann, 1999, 11)

A kulturális emlékezet kérdése azt feltételezi, hogy viszonyba akarunk lépni a múlttal. De azt is feltételezi egyben, hogy az múltként tudatosul bennünk. (Assmann 1999, 31) Käthe Recheis családjának múltjához tartozott a regényben leírt történet. Azt akarta, hogy emlékezzenek rá.

6 Az emlékezés-felejtés kontrasztjában

„Emlékezés alatt általában a múltban történt események felelevenítését értjük. Emlékszünk arra, hogy mikor, hol, milyen körülmények között történt valami, és arra is, hogy kik voltak az esemény résztvevői. A pszichológiai elméletek tágabb, rendszerszerű felosztása az *eseményekre való emlékezést* az emlékezet egy bizonyos formájának tekinti.” (Kónya 2006)

Az emlékezés fontos sajátossága, hogy a személyes tapasztalatot újra tudjuk alkotni, és mindeközben tudatában vagyunk annak, hogy amit most felidézünk, az a múltban történt meg. [U.o.] „Minderre tapasztalásként, tanulásként is tekinthetünk, de akár úgy is, mint történetek elbeszélésére. Nem pusztán emlékezés, hanem visszaemlékezés történik.” [U.o.]

Käthe Recheis regénye a múltra való emlékezés jegyében született azzal az egyszerű igénnyel, hogy az emberi felejtés ellenében megőrizze a történeteket. Szerzője emlékezni akar arra az önfeláldozó tette, amit orvos apja vezetésével a környékbeliek tettek. Szeretné megőrizni emlékezetében azokat az embereket, akik részesei voltak egyfelől a tragédiának, másfelől az emberiségnek, és le akarja vonni a következtetéseket. És emlékezni akar apjára, akit a leírt esemény során veszített el.

A múltat az emlékezés rekonstruálja. Az emlékek felidézésük, megismétlésük révén élnek az emberekben. Az elemzett regény retrospektív, a jelenből a múltba visszatekintő, egyes szám első személyű elbeszélés. A regény kezdete jól mutatja, hogy az emlékezés és felejtés pszichológiai tényezők függvényei ugyan, de azokat a tárgyi körülmények is befolyásolják.

„Ich habe es vergessen. Es gibt nichts, was mich daran erinnerte.” (Käthe Recheis: Geh heim... 7.p.) (Már elfelejtettem. Semmi sem emlékeztet rá.) – kezdi regényét Käthe Recheis. Két bekezdéssel lejjebb pedig ezt olvashatjuk: „Und doch, manchmal an einem Abend, wenn ich nicht einschlafen kann und den Wind in den Bäumen und Gartens höre und das Tropfen des Brunnens, erinnere ich mich. Und manchmal tagsüber, plötzlich erinnere ich mich. Und da weiss ich auf einmal: Ich habe es nicht vergessen.” (Käthe Recheis: Geh heim..., 7.p.) (De mégis, esténként, ha nem tudok elaludni és hallom a szél zúgását a fákon és a kertekben, és a víz csepegését a kútban, emlékezem. Néha egész napon keresztül, hirtelen eszembe jut minden. És akkor már tudom: Nem felejtettem el.”)

És a szeme előtt megjelennek a barakkok, az utak a tájban, a tavaszi égbolt és egyenként az emberek. Majd az egész történet, amit jelen időben leír. Érzékelteti, hogy mennyire megváltozott minden azóta a környéken. Leírást kapunk a járható utakról, a zöld mezőkről, a fehér házakról, színes függönyökkel az ablakokon. Az útról, amelynek szélén van egy pad, amely lehetővé teszi,

hogyan megfigyeljük, hogyan megy le a nap, és hogy hogyan festi szürkére az alkonyat a távoli hegyeket. "Ich kann, auf der Strasse gehen, die aus dem Dort führt, und da ist nur ein grüner Rasen, und da sind nur weisse Kieswege und neugebaute Häuser mit Blumen auf dem Balkonen, und bunten Vorhängen an den Festern. Der kleine Apfelbaum ist gross geworden und wirft einen breiten Schatten." (Käthe Recheis: *Geh heim und vergiss alles*, 7. p.)

Az emlékezés tagadása és megerősítése párban vannak itt, egészen addig, amíg az emlékező egyszer, amikor nem tud elaludni, rájön, hogy pontosan vissza tud emlékezni egy vele megtörtént eseményre, néha egész nap, néha hirtelen erre gondol, és egyszer csak megbizonyosodik arról, hogy nem felejtette el. Magyar nevű szereplőket sorol, akikre gondol és akikről leírást ad.

A regény megelőzte Jan Assmann emlékezet-elméletének megjelenését. A közös pontok éppen azt bizonyítják, hogy Jan Assmann elmélete rendszerbe állított leírása mindannak, amit a társadalomban találhatunk az emlékezet kultúrája vonatkozásában. Käthe Recheis regénye is igazolja Jan Assmann téziseit. Ez ugyanakkor fordítva is igaz: Assmann tézisei Käthe Recheis emlékezési gyakorlatáról is szólnak.

7 Összegezés

Käthe Recheis regényét a belsővé vált múlt elbeszélésének igénye hozta létre. „A belsővé vált múlt annak elbeszélésében találja meg a formáját.” (Assman 1999, 61). *„Azért írtam meg a történetet, hogy mások számára is dokumentáljam, ami történt. A másik könyvem, amit később írtam a falunkról és a háborúról, kötelező olvasmány lett az általános iskolákban. Így a fiatalok tudomást szerezhetnek arról, mit is éltünk át mi akkor. Ezt a történetet pedig apám emléke miatt is meg kellett írnom.”* – mondta az író e publikáció szerzője által vele készített interjúban. (Lipóczi 2010, 27)

A regény a legtöbb helyen anonimizált történelmi események és fiktív dialógusok szintézise. Konkrét történelmi kontextusa révén azonban részt vett és vesz a generációk közötti történelmi-politikai diskurzusban.

A kommunikatív emlékezet egy nemzedék emlékezete. 80 évet, három-négy generációt képes átfogni. Ezt követően könyvekből, dokumentumokból ismerhető meg. Käthe Recheis feljegyzései, regénye megőrizték családjának történetét. Az író emlékezése a családi biográfiához, sőt a 2. világháború utolsó napjainak történetéhez tartozik. (Assmann 1999, 51) Összetettsége további elemzéseket is lehetővé tesz a történelem- és irodalomtudomány valamint az emlékezési kultúra szempontjainak érvényesítésével.

8 Köszönet

Ezúton mondunk köszönetet Käthe Recheis írónek rendelkezésünkre bocsátott feljegyzéseikért. Köszönjük továbbá a Magyar Ösztöndíj Bizottságnak és a Collegium Hungaricumnak az ösztöndíjas kutatási lehetőséget a „Kutatások az osztrák irodalom és magyar vonatkozásai területén” témában.

9 Hivatkozások

Bernáth Árpád, Orosz Magdolna, Radek Tünde, Rácz Gabriella, Tőkei Éva: Irodalom, irodalomtudomány, irodalmi szövegelemzés (2006): Szerk.: Orosz Magdolna, Rácz Gabriella Bölcsész Konzorcium

Dahrendorf, Malte (1997): Das zeitgeschichtliche Jugendbuch zum Thema Faschismus/ Nationalsozialismus: Überlegungen zum gesellschaftlichen Stellenwert, zur Eigenart und zur Didaktik. In: Rank, Bernhard, Rosebock, Cornelia (Hrsg.): Kinderliteratur, literarische Sozialisation und Schule. Weinheim, 201-226.

- Ellbogen, Christa (1995): Die ist ganz anders, als ihr glaubt. Österreichische Kinder- und Jugendliteratur in der Zweiten Republik. In: Tausend und ein Buch. 13 H. 4/5. S. 21-47.
- Friedrich Heer: Diskussion über Schattennetz (1964). In: Die Rampe. Hefte für Literatur. Porträt Käthe Recheis OÖ Institut für Kulturförderung, S.108.
- Hans-Heino Ewers (2005): Zwischen geschichtlicher Belehrung und autobiographischer Erinnerungsarbeit. Zeitgeschichtliche Kinder- und Jugendliteratur von Autorinnen und Autoren der Kriegs- und Nachkriegskinder. In: Gabriele Glasenapp (Hrsg.): Geschichten in Geschichten. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 143-162. p.
- Jan Assmann (1999): A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas kultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó Budapest.
- Kónya, Anikó: Az emlékezés konstruktív szemlélete. In: Pszichológiai alapismeretek (Szerk.: Oláh Attila.) Bölcsész konzorcium 2006 <http://mek.oszk.hu/05400/05478/05478.pdf> (2015. 11.10.)
- Lexe, Heidi (2013): Molse-Mawa.Laudatio zur Eröffnung der Ausstellung „Molse –Mawa. Käthe Recheis – Leben und Werk“. Im Tiefspeicher der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien am 10.März 1998. In: Lexe, Heidi & Kathrin Wexberg: Der genaue Blick. Weltbild und Menschenbild im Werk von Käthe Recheis. Praesens Wien, S. 105-110.
- Lipóczi-Csabai Sarolta: Gyermekkor és történelem Käthe Recheis osztrák íróő „Das Schattennetz” c. regényében. In: Lipóczi-Csabai Sarolta: Művek és trendek társadalom, történelem és kultúrák kontextusában. Dóra Kiadó, Nagykőrös, MűhelyMunka sorozat, 21-28. p.
- Lipóczi, Sarolta (2011): Adalékok a közelmúlt történelmének ábrázolásához a német, osztrák és magyar gyermek- és ifjúsági irodalomban. In: Lipóczi Sarolta, Gombos Péter, Pompor Zoltán: Gyermekkönyvek vonzásában. PONT Kiadó, 97-115. p.
- Olasz Sándor (2005) : „Más idő? Más világ?” Az együttlítás és elbizonytalanítás poétikai változatai az újabb történelmi regényekben In: Új Forrás, 2. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00102/050221.htm> (2015. 11.20.)
- Seibert, Ernst (2008): Krieg- und Nachkriegskindheit in Authobiographien österreichischer Autorinnen und Autoren. In: Gabriele von Glasenapp, Hans-Heino Ewers: Kriegs- und Nachkriegskindheiten. Studien zur literarischen Erinnerungskultur. Peter Lang Verlag. S. 93-116.
- Quatinger, Wolfgang (2013): Über-Leben. Der historische Kontext in Käthe Recheis' Das Schattennetz und Lena. Unser Dorf und der Krieg. In: Der genaue Blick. Weltbild und Menschenbild im Werk von Käthe Recheis. Herausgegeben von Heidi Lexe & Kathrin Wexberg. Praesens Verlag Wien, 47. p.
- Wexberg, Kathrin (2013): Document humain oder historische Schmalsicht? Die Kontroverse um das Schattennetz. In: Heidi Lexe&Kathrin Wexberg: Der genaue Blick. Weltbild und Menschenbild im Werk von Käthe Recheis. Praesens Wien 2013. S. 33 - 46.